

Харченко А. В.

Роздуми над складними словами, або про «соціальну модернізацію» у реаліях вітчизняної історичної науки

2012 та 2013 рр. мені двічі довелося стати свідком наукових дійств у вигляді «круглих столів». Крім названого формату їх об'єднувало місце проведення – господарем і організатором виступав історичний факультет ХНУ імені В. Н. Каразіна (авторова альма-матер) та проблематика винесена на обговорення учасників – соціальна модернізація. Нарешті, автор мав честь двічі модерувати вищеназвані заходи. До організації першого столу доклала руку і громадська організація – Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи, до якої я маю безпосереднє відношення.

Подібні заходи не є надзвичайною рідкістю, однак, як на мене, вони завжди мають певну корисність. Комунікації між вченими, обмін думками – невід'ємна частина життя науковця.

Перший захід проходив під назвою – «Соціальна модернізація українських земель наприкінці XVIII – у першій половині XX ст. (до 1939 р.)». Другий було поійменовано – «Соціальна модернізація Російської імперії». Від першого до другого столу мною спостерігалось зростання зацікавлення заявленою проблематикою. Вдвічі збільшилась, як кількість учасників, так і їх географія – з Харкова та Житомира представництво доповідачів поширилось до п'яти міст, зокрема представлених ВНЗ Російської Федерації. Також, на мою думку, спостерігались зміни якісного характеру. Дискусія під час першого столу спочатку ледве жевріла, лише зусилля модераторів (тут відразу пригадуються нестандартні думки мого співмодератора Павла Єремєєва, які неодмінно спонукали до відповідей) та частини учасників потроху розбурхали її. Обговорення «Соціальної модернізації Російської імперії» відразу задало стрімкий хід дискусії, жвава полеміка супроводжувала практично кожну доповідь. Під час заходу 2013 р. розширилась тематика доповідей, в яких було представлено різні прошарки суспільства Російської імперії. Деякі ж виступи, на кшталт представлення соціального портрету певної верстви, виходили на рівень теоретико-методологічної проєкції.

Ідея перетворити свої думки з приводу заявленої проблематики у певний текст, зародилась доволі давно (вже під час проведення першого столу). Я гадав, що це не стане надто складним завданням, бо

перефразовуючи вислів з одного кінофільму – справжньому історичному завжди є що сказати (нажаль, ідея реалізувалась лише за два роки, і єдиним плюсом такого відтермінування я бачу лише можливість ще раз поринути у приємні професійні спогади). В першому варіанті ідея полягала у викладенні, так би мовити, історіографії проблеми. Тобто, я мав бажання, коротенько, тисяч на 40 знаків, познайомити всіх охочих з тим, що саме мається на увазі під соціальною модернізацією, та яке місце цій перспективі історичного процесу відведене у нашій вітчизняній науці.

Однак, маленька подія, що сталася після того як ми розпочали агітаційну діяльність з приводу заходу, наштовкнула мене на інші думки. Я вирішив відмовитись від попереднього задуму і торкнутись того, що я назвав би постановкою проблеми (тобто тієї ідеї «соціальної модернізації», яка стосувалась обидвох заходів). Коротко розповім суть того, що відбулося: викладене на відомому інтернет-ресурсі historians.in.ua оголошення викликало саркастичну реакцію одного поважного столичного вченого, з не менш поважної інституції (тут немає жодної іронії), до якої через не менш всім відому операцію «лайкання», а дехто і власними дописами, приєдналось ще кілька не менш поважних персон.

Здивувавшись загальній постановці критичного зауваження, тут дозволю собі майже цитату: «Бррр, яка назва... У нашому селі таких слів не знали – «соціальна» та й ще «модернізація», та ще й наприкінці XVIII ст. І що воно за штуkenція?», я не наполягаючи на власній причетності, спробував з'ясувати, що ж саме роздратувало поважне товариство. Не стану переповідати всю полеміку, лише зупинюсь на деяких важливих на мою думку тезах. Головні дорікання висловлені критиками можна узагальнити так: 1) по-перше, чи може хтось притомно відповісти що таке «українські землі»; 2) по-друге, термін «модернізація», начебто просто данина моді, на кшталт «парадигми», «дискурсу», «трансформації» тощо; 3) третє, чи можна використовувати термін «соціальна модернізація», якщо він має, цитую: «чи не з десятків означень»; 4) четверте, заперечення окресленої хронології процесів, тобто, якщо і розпочинати, то точно не з кінця XVIII ст.; 5) нарешті, сама проблема «модернізації» є «західною», «голою» схемою, і яскравим прикладом непідтверджених джерелами висновків, політизації історії, тощо. Тим паче, що, знову дозволю собі цитату: «за такою «гламуризацією» нашої історії стирчать «російські вуха»: ну, якже – прийшла на українські землі Російська імперія в кінці XVIII ст. і модернізувала «застарілих» українців, які мали Магдебургське право, Литовський Статут, сільське та козацьке самоуправління і т. ін.».

Змушений викласти свої роздуми з приводу, відповів так: 1) під українськими землями мались на увазі певні «території з населенням», якого і стосувались процеси модернізації; 2) термін «модернізація» не можна вважати «новоязом» вітчизняних істориків, що надто слідкують за модою, а треба розглядати як усталений в науці термін; 3) наразі, «соціальна модернізація» розглядалась як багатогранне явище – перехід від, так званого, традиційного суспільства до модерного (що не суперечить визнаним науковим середовищем підходам); 4) стосовно хронології, то дійсно пропонуються різні варіанти, втім, укорінення процесів в кінці XVIII ст. навряд чи буде злочином, лише предметом дискусії; 5) щодо «голої» західної схеми – звичайно, «соціальна модернізація» є теоретичним поняттям, можливою перспективою, яка допомагає зрозуміти соціальні зміни. Втім, конкретне її наповнення якраз і залежить від конкретних істориків.

Остання теза говорить про те, що вивчаючи соціальну історію України окресленого хронологічно періоду можна бути прихильником відповідної теорії і наповнювати її змістом, або можна бути її противником. Але для спростування мабуть доведеться приєднатись до прибічників іншої теорії, бо бути «вільним мисливцем», самостійно висуваючи власні теорії не кожному до снаги. Звичайно, можна вважати себе першовідкривачем і просто копіюватись у джерелах змушуючи їх говорити «як воно було насправді», втім, тоді є шанс предстати перед академічним товариством (особливо, у випадку просування поза межі свого регіону) у якості або зарозумілої людини, або взагалі ретрограда. Зрештою, на чий би бік не ставав молодий дослідник, залучення здобутків колег по цеху є корисним принаймі в плані отримання змістовного матеріалу для власних теоретизувань.

Врешті-решт наукова врівноваженість «соціальної модернізації» була визнана, тож і я вважав себе задоволеним. Однак, важливим особистим висновком залишилось певне здивування з приводу позірно (ми все ж говоримо не про академічну дискусію, а про невеличку полеміку в соцмережі) неглибокого занурення українських науковців у достатньо відомі теорії, життя яких налічує вже не один десяток років.

Виходячи з вищесказаного, змушений знову повернутись до корисності двох харківських столів. Цільовою аудиторією (дозволю собі вжити не зовсім історичний термін) таких заходів я вбачаю молодих науковців, аспірантів, магістрантів, тобто тих, хто лише розпочинає свою кар'єру історика. Сучасна ситуація дозволяє відкинути ортодоксальні схеми і догматичні стереотипи. Перспектива «оновленої історії» вже створена.

Досліднику залишається лише працювати, обираючи альтернативні теоретичні конструкції для обґрунтування висунутих гіпотез та вирішення поставлених завдань. Модернізаційна перспектива – одна з вищеназваних конструкцій, має значну історіографію, втім, її потенціал, як мені здається, далеко не вичерпаний. Сподіваюсь, що ці заходи матимуть продовження у Харкові, зокрема і в стінах університету, надалі сприятимуть розширенню пізнавальних можливостей модернізаційного напрямку у дослідженні проблематики переходу українського суспільства від традиційного до модерного суспільства.